
ШИШКІНА К.М.,
аспірант, Національний
університет "Острозька академія",
м. Острог

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовано психолого-педагогічні аспекти розвитку молодшого школяра та визначені особливості цього віку, що допоможуть вчителю при навчанні інформаційної безпеки. Представлено систему відносин молодшого школяра при вступі до школи та роль вчителя в ній.

Ключові слова: інформаційна безпека, особистісний розвиток, молодший школяр, навчальна діяльність, система відносин, інформаційний імунітет, морального релятивізм.

В статье проанализированы психолого-педагогические аспекты развития младшего школьника и определенные особенности этого возраста, которые помогут учителю при обучении информационной безопасности. Представлена система отношений младшего школьника при поступлении в школу и роль учителя в ней.

Ключевые слова: информационная безопасность, личностное развитие, младший школьник, учебная деятельность, система отношений, информационный иммунитет, моральный релятивизм.

The article analyzes the psychological and pedagogical aspects of primary school children and particular features of this age which can help teachers during information safety studying. There is a system of relationships of primary school child and the role of teacher in it when he / she firstly entering the school. The article also deals with characteristic of primary school children and distinguishing peculiarities of their development that may influence on efficient learning about information

safety. The effectiveness of the formation of information security is closely connected with a level of individual development, their age and individual characteristics that affect learning process at primary school.

Key words: *information security, personal development, a junior high school student, educational activity, system of relationships, information immunity, moral relativism.*

Постановка проблеми. Відмінною особливістю нашого часу є перехід до нового якісного стану суспільства, яке характеризується різким підвищенням ролі інформаційних процесів і, зокрема, створенням цілої індустрії виробництва інформації. Вважається, що сучасне суспільство перебуває на переході до якісно іншої форми свого існування – інформаційного суспільства і в більш широкому контексті до інформаційної цивілізації [1]. Ефективність формування інформаційної безпеки нерозривно пов'язана з рівнем розвитку особистості, обліком її вікових та індивідуальних особливостей.

Аналіз публікацій. Молодший шкільний вік (6-10 років) найбільш глибоко і змістовно представлений в роботах В. Асеева, Л. Божович, А. Липкіної, Л. Обухової, Н. Менчинської, Д. Ельконіна, В. Давидова, Г. Цукерман та ін. [2;3;6;10;11;18;19]. Період від шести до десяти років, який відповідає молодшому шкільному віці є періодом відносної фізичної і психічної стабільності. Дослідники звертали увагу на соціальні, моральні, психологічні особливості, якими супроводжується перехід дитини в дану вікову категорію. Одним із завдань дослідження було виявлення педагогічних особливостей вікового періоду молодшого школяра, що сприяють ефективному навчанню інформаційної безпеки.

Мета статті полягає у характеристиці молодшого шкільного віку та

виділення особливостей розвитку молодшого школяра, які будуть впливати на процес вивчення та засвоєння навчального матеріалу з інформаційної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Звичай навчання у школі для кожної дитини починається в 6-річному віці. А тому було визначено, що найбільш характерна риса періоду з семи до десяти років полягає в тому, що в цьому віці дошкільник стає школярем. Це перехідний період, коли дитина поєднує в собі риси дошкільного дитинства з особливостями школяра. Ці якості уживаються в його поведінці та свідомості у вигляді складних і часом суперечливих поєднань. Як і будь-яке перехідне становище, даний вік багатий потенційними можливостями розвитку, які важливо своєчасно ініціювати, інтенсифікувати і підтримувати [2]. Основи багатьох психічних якостей особистості закладаються і культивуються у молодшому шкільному віці. Тому особливу увагу вчених зараз направлено на виявлення резервів розвитку молодших школярів. Використання цих резервів дозволить більш успішно готувати дітей до подальшої навчальної та трудової діяльності, зокрема, до формування інформаційної безпеки. Першою особливістю розвитку молодшого школяра, що є найбільш актуальним для нашого дослідження, є значимість особистості педагога. Оскільки зі вступом дитини до школи відбувається перебудова всі-

єї системи відносин дитини з дійсністю, як підкреслював Д. Б. Ельконін [19]. У дошкільника є дві сфери соціальних відносин “дитина – дорослий” і “дитина – діти”. Ці системи пов’язані з ігровою діяльністю. Результати гри не впливають на відносини дитини з батьками, стосунки всередині дитячого колективу також не визначають взаємини з батьками. Ці відносини існують паралельно, тобто не є пов’язаними ієрархічними зв’язками. У школі виникає нова структура цих відносин. Система “дитина-дорослий” диференціюється: дитина – вчитель, дитина – дорослий, дитина – батьки, дитина – діти. Система “дитина – вчитель” починає визначати ставлення дитини до батьків і відносини дитини до дітей. Б. Ананьєв, Л. Божович показали це експериментально [3]. Хорошу поведінку відображають відносини дитини з дорослими і однолітками. Перше, що цікавить дорослих – це навчання школяра. Система “дитина – вчитель” стає центром життя дитини, від неї залежить сукупність всіх сприятливих для життя умов: дитина – вчитель, дитина – батьки, дитина – однолітки. Вперше ставлення “дитина – вчитель” стає ставленням “дитина – суспільство”. Тобто школі діє принцип “всі рівні перед законом”. У школі з самого початку має бути побудована система чітко визначених відносин, заснованих на прийнятих правилах. Побудувати таку систему відносин дуже важко. Д. Ельконін відзначав, що дитина дуже чуйна до того, як вчитель ставиться до дітей: якщо дитина зауважує, що у вчителя є “улюбленці”, то авторитет вчителя падає. У перший час діти намагаються суворо дотримуватися вказівок учителя. Якщо вчитель по відношенню до правил допускає лояльність, то правило руйнується зсередини. Дитина

починає ставитися до іншої дитини з позиції того, як ця дитина відноситься до еталону, який вводить вчитель. На початкових етапах навчальна діяльність здійснюється у формі спільної діяльності вчителя і учня. За аналогією з освоєнням предметних дій в ранньому віці, можна сказати, що спочатку все знаходиться в руках вчителя. Процес розвитку навчальної діяльності – це процес передачі від вчителя до учня окремих її ланок. Тому, якщо вважати процес спілкування основним засобом і умовою навчальної діяльності, то цілком зрозуміло, що його розвиток в початковій школі повинно передбачати етапність і використання певного комплексу дій [15].

Як впливає розумова діяльність учнів початкових класів на його навчання інформаційній безпеці? Щоб розкрити це питання потрібно зрозуміти, як відбувається розвиток думок у цьому віці. Для подальшого розгляду даного питання важливими для нас з’явилися праці Ж.Піаже, який зазначав, що дитина зовсім не маленька доросла людина, і не має розум дорослого. Узагальнюючи позицію Ж.Піаже, зазначимо таке: дитячу думку відрізняє усвідомленість і підсвідомі інтуїтивність, саме тому при навчанні молодших школярів інформаційної безпеки важливо виділяти, що їм усвідомлено і прийнято, а що ще не усвідомлено. Суттєве значення має система моральних норм на яку будемо спиратися, формуючи вміння виявляти інформаційну загрозу. На порозі шкільного життя виникає новий рівень самосвідомості дітей, а точніше “внутрішня позиція”. Ця позиція являє собою усвідомлене ставлення дитини до себе, до оточуючих людей та подій, тобто ставлення, яке він чітко може виразити вчинками і словами. Виникнення внутрішньої позиції стає

переломним моментом у подальшій долі дитини, визначаючи собою початок його самостійного особистісного розвитку [14]. Факт становлення такої позиції виявляється в тому, що в свідомості дитини виділяється система моральних норм, якими він намагається слідувати. Завдяки дослідженням, проведеним Ж.Піаже, ми маємо представлення про те, як діти різного віку судять про норми моралі, яких моральних суджень вони дотримуються [11]. Встановлено, що в період життя від 5 до 12 років уявлення дитини про моральність змінюється від морального реалізму до морального релятивізму. Моральний реалізм, в розумінні Піаже, це тверде, непохитне і однозначне розуміння добра і зла, що розділяє все існуюче тільки на дві категорії хороше і погане. Моральний релятивізм, що з'являється у дітей приблизно з 11 років, заснований на переконанні, що кожна людина має право на справедливе і шанобливе ставлення до себе і в кожному його вчинку можна углядіти морально виправдане і засуджуване. Реаліст мислить категоріями авторитету і вважає, що закони моральності встановлені владою і є непорушними, що вони абсолютні і не мають виключень, що їх не можна змінювати. Дитина – моральний реаліст зазвичай вирішує моральну дилему на користь бездумної слухняності і беззаперечного підкорення дорослому, навіть якщо його вчинки розходяться із загальноприйнятими моральними нормами [11]. Старші за віком діти, які піднялися у своєму розвитку до рівня морального релятивізму, вважають, що іноді можна знехтувати думкою дорослого і вчинити відповідно до іншими нормам моралі. Молодші учні, навприклад, вважають, що говорити неправду ніколи не можна. Перебуваючи на стадії морального розвитку, і, граючи

один з одним, діти вірять в те, що існує лише одне істинне правило гри; діти-релятивісти розуміють, що правила гри можна змінювати і за спільною згодою готові прийняти нові правила. У період морального реалізму діти судять про дії людей по їх наслідкам, а не по намірам. Для них будь-який вчинок, який призвів до негативного результату є поганим незалежно від того, здійснений він випадково або навмисно, з поганих або хороших суджень. Спочатку дитина вважає, що людина повинна підкорятися правилам для того, щоб уникнути покарання за їх порушення. Пізніше виникає думка про корисність моральних дій, які супроводжуються заохоченнями. У цей час моральною вважається будь-яка поведінка за яку можна отримати заохочення, або така, що, задовольняє особисті потреби даної людини. У процесі формування уміння виявляти інформаційну загрозу ми вчимо дитину уникати небезпек, що ідуть від інформації, тим самим захищати себе від можливих джерел загроз, але потрібно навчити робити цей вибір дитині самостійно [11].

Таким чином, при роботі з розвитку інформаційної безпеки необхідно враховувати цю особливість, в заняттях використовувати ситуації, які передбачають моральний вибір учнів. Довільність поведінки з області пізнавальних процесів і вольової регуляції поведінки, що характерно для дошкільнят, у молодшому шкільному віці поширюється на область почуттів. У дітей III-IV класів відзначаються перші, щоправда, ще невмілі спроби стримування емоцій, безпосередніх імпульсів і бажань. Поряд з цим починаючи приблизно з III класу у молодших школярів можна відзначити прояви наполегливості як вольової риси характеру. Ті психологічні

властивості, які почали виступати у дитини до приходу в школу, за перші чотири роки шкільного навчання отримують розвиток, закріплюються, і багато важливих рис формуються до початку підліткового віку. Відбувається значне розширення і поглиблення знань, удосконалюються вміння та навички дитини. Цей процес прогресує до III-IV класів і призводить до того, що у більшості дітей виявляються як загальні, так і спеціальні здібності до різних видів діяльності. Подальший розвиток здібностей до кінця молодшого шкільного віку породжує значне збільшення індивідуальних відмінностей між дітьми, що позначається на їх успіхи у навчанні та є однією з підстав для прийняття психолого-педагогічних обґрунтованих рішень щодо навчання дітей з різними здібностями. У роботі з дітьми, які виявили найбільш розвинені здібності, починаючи з цього віку, можуть застосовуватися методи навчання, характерні для дорослих, так як пізнавальні процеси обдарованих дітей, їх сприйняття, увага, мислення та пам'ять до III-IV класів є повністю сформованими [4]. Особливе значення для розвитку в цьому віці має стимулювання і максимальне використання мотивації досягнення успіхів у навчальній, трудовій, ігровій діяльності. Посилення такої мотивації для подальшого розвитку якої молодший шкільний вік є особливо слушним часом приносить двояку користь: у дитини закріплюються життєво стійка особистісна риса – мотивація досягнення успіху, домінуюча над уникненням невдачі, що призводить до прискореного розвитку різноманітних здібностей дитини [4]. Отже, на заняттях з інформаційної безпеки необхідно створювати ситуацію успіху.

У молодшому шкільному віці відкриваються нові можливості для

стимулювання психічного розвитку дитини через регуляцію його відносин з оточуючими людьми, особливо з вчителями та батьками. До кінця молодшого шкільного віку більшого значення для дітей набувають стосунки з однолітками. Це відкриває додаткові можливості для активного використання цих взаємин у навчально-виховних цілях, зокрема, для стимулювання психічного розвитку дитини через публічне схвалення його вчинків і досягнень у присутності товаришів. Працьовитість і самостійність, розвинена здатність до саморегуляції, створюють сприятливі можливості для розвитку дітей молодшого шкільного віку, а тому важливо забезпечити дитину різними дидактичними розвиваючими іграми.

Зі вступом дитини в школу під впливом навчання починається перебудова всіх його пізнавальних процесів, набуття ними якостей, властивих дорослим людям. Це пов'язано з тим, що діти включаються в нові для них види діяльності і системи міжособистісних відносин, що вимагають від них наявності нових психологічних якостей. На уроках, наприклад, дитині з перших днів навчання необхідно зберігати підвищену увагу, бути досить посидючим, сприймати і добре запам'ятовувати все те, про що говорить вчитель. Діти в молодших класах школи цілком здатні до засвоєння складного матеріалу, ніж той, який дається по програмі навчання, якщо їх правильно навчати [10]. Однак для того, щоб вміло використовувати наявні у дитини ресурси, необхідно вирішити попередньо два важливих завдання. Одне з них полягає в тому, щоб якомога швидше адаптувати дітей до роботи в школі і вдома, навчити їх вчитися, не витрачаючи зайвих фізичних зусиль, бути уважними та поси-

дючими. Отже, розробляючи навчальну програму з інформаційної безпеки необхідно враховувати, що програма може бути складена таким чином, щоб викликати і підтримувати постійний інтерес в учнів. Друге завдання виникає у зв'язку з тим, що багато дітей приходять до школи не тільки не підготовленими до нової для них соціально-психологічної ролі, а й зі значними індивідуальними відмінностями в мотивації, знаннях, вміннях і навичках, що робить навчання для одних занадто легким та нецікавим, а інших надзвичайно важким (і внаслідок цього також нецікавим) і тільки для третіх, які не завжди складають більшість, відповідним їх здібностям. Виникає необхідність психологічного вирівнювання дітей з точки зору їх готовності до навчання за рахунок підтягування відсталих дітей до відмінників [10]. Таким чином, програмування різних соціально-психологічних ролей є умовою успішного навчання інформаційної безпеки. Ще одна проблема полягає в тому, що поглиблена та продуктивна розумова діяльність вимагає від дітей посидючості, стримування емоцій і регуляції природної рухової активності, зосередження і підтримки уваги на навчальних завданнях, а це в початкових класах вміють робити далеко не всі діти. Багато з них швидко втомлюються, отже, необхідно передбачувати можливості релаксації при проведенні занять з інформаційної безпеки. Багатьом першокласникам не вистачає сили волі для того, щоб постійно утримувати себе в певному стані, управляти собою протягом тривалого періоду часу. На заняттях вчитель задає дітям питання, змушує їх думати, а вдома те ж саме від дитини вимагають батьки при виконанні домашніх завдань. Розумова робота на початку навчання дітей у школі стомлює їх, але це часто

відбувається не тому, що дитина втомлюється саме від розумової роботи, а з причини його нездатності до фізичної саморегуляції [17; 18]. Досвідчений учитель пред'являє однакові вимоги до всіх дітей, але уважно спостерігає за індивідуальними особливостями виконання цих вимог різними дітьми. Це допомагає зазирнути за зовнішній фасад їх поведінки і зрозуміти їх справжні психологічні якості. Важливо, щоб діти отримували на уроках досить складні навчально-пізнавальні завдання, стикалися з проблемними ситуаціями, вихід з яких вимагає володіння відповідними поняттями. Постановка перед дітьми системи завдань, що вимагають активного з'ясування шляхів і засобів їх вирішення, з самого початку вводить першокласників в область інтелектуальних пошуків, відкриває перед ними необхідність обґрунтування знайдених способів дії на основі розгорнутих міркувань і висновків.

Висновки. Вивчення психолого-педагогічних аспектів розвитку молодшого школяра дозволило нам визначити, що при навчанні інформаційної безпеки в молодшому шкільному віці необхідно враховувати наступне: для учнів початкових класів важливий високий авторитет учителя, а тому, дитина буде довіряти наставнику певну інформацію; поглиблена та продуктивна розумова робота, що вимагає від дитини посидючості, стримування емоцій, зосередження властива молодшим школярам не в повному обсязі, а тому доцільно будувати заняття з інформаційної безпеки в початкових класах у вигляді ігрових занять з програмуванням соціально психологічних ролей; оскільки взаємодія з дорослими і дітьми є необхідною умовою психічного розвитку дитини, педагог у процесі навчання інформаційної безпеки допомагає освоїти нове, стимулюючи

дітей через групові та колективні форми навчання, при цьому вплив вчителя направлений на кожну дитину, з урахуванням індивідуальних особливостей; враховуючи недостатній розвиток у дитини молодшого шкільного

віку самостійного критичного мислення, в процесі занять з інформаційним безпеки вчитель допомагає дитині усвідомлено проявити критичне ставлення до інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абдеев Р.Ф. *Философия информационной цивилизации*. – Москва, 1994.
2. Богомолова Н.Н. *Социальная психология печати, радио и телевидения*. – Москва, 1991.
3. Божович Д.И. *Личность и ее формирование в детском творчестве*. – Москва, 1968. – 113 с.
4. Гаврилова Т.П. *Анализ эмпатичных переживаний младших школьников и младших подростков*. – Москва, 1981.
5. Грачев Г.В. *Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия*. – Москва, 1999.
6. Давыдов В. В. *Учебная деятельность: состояние и проблемы исследования*. – Москва, 1991. – с. 5-14.
7. Давыдов В.В. *Основы методологии, методики и технологии педагогического исследования: научно-методическое пособие*. – Москва, 1997.
8. Зегжда Д. П. *Основы безопасности информационных систем* – Москва, 2000.
9. Корнеева Е. *Компьютерная зависимость: “бермудский треугольник” за углом*. – Москва, 2004.
10. Менчинская Н.А. *Проблемы обучения, воспитания и умственного развития школьника*. – Москва, 1989.
11. Обухова Л.Ф. *Концепция Жана Пиаже: за и против*. – Москва, 1981, с.89.
12. Ожегов С. И. *Словарь русского языка*. – Москва, 1990, с.69.
13. Поливанова К.Н. *Психология возрастных кризисов: учеб. пособие для вузов*. – Москва, 2000.
14. *Психологическое развитие младших школьников*. – Москва, 1990.
15. Саттарова Н.И. *Учитель информатики рекомендует*. – СПб., 2000. – с.129-134.
16. Флэйк-Хобсон К. *Мир входящему: Развитие ребенка и его отношений с окружающими*. – Москва, 1992.
17. Цукерман Г.А *Условия развития рефлексии у шестилеток*. – Москва, 1989. – с.39-46.
18. Эльконин Д.Б. *Избранные психологические труды*. – Москва, 1989.